

BETHLEN KATA KELENGYELADAJA. Gyertyánfa, faragott és festett virágos díszrel, elől Bethlen-címer és 1695. évszám. Erdély
Az Orsz. M. Iparművészeti Múzeum tulajdons.

MELL-EREKLYETARTÓ. Aranyozott ezüst. Átm. 11. cm. Erdély, 1451
A Magyar Nemzeti Múzeum tulajdona

ERDÉLY RÉGI MŰVÉSZETI EMLÉKEI

KIÁLLÍTÁS AZ IPARMŰVÉSZETI MŰZEUMBAN

A múzeumok életető légköre a művészet, a tudomány. Semleges terület, melyen a legádázabb politikai ellenfelek is könnyen egymásra találhatnak még akkor is, ha kizárólag a saját nemzetük multját és szellemi életét kutadják és ápolják — feltéve, hogy tárgyilagosan és a nélkül, hogy másokat kicsinyíteni akarnának, igyekeznek érdvényt szerezni a tiszta és hamisítatlan igazságnak.

Erdély multját nem szakíthatja el tőlünk a politika. Maguk a tények beszélnek s hogy szavukat megint egyszer meghallja a világ: ezért sorakoznak fel most a múzeumban a Királyhágón túlról származó régi művészeti emlékek, ezért rendezte a Művészeti Múzeumok Barátainak Egyesülete az erdélyi kiállítást.

Kincsés Erdély történelmi műemlékeit a pusztítások, melyek Magyarországot annyiszor végigseperték, aránylag sokkal inkább megkímélték. Még állanak, sőt a restaurátorok van-

dalizmusát is nagyrészen elkerülték az ősrégi templomok, a hatalmas urak várai és kastélyai, a városok és a templomerődök ódon bástyái, őrtornyai, a tisztos városházák és sok nemzedéket látott polgári otthonok. Mindezeket a Műemlékek Orsz. Bizottságának szívességéből *Petrik Albert* kiváló művészi fölvételeinek felnagyított képeiben mutatja be a kiállítás. A régi épületek díszítésére szolgált s részben, sajnos, már az újításoknak áldozatul esett falfestmények másolatait ugyancsak a Műemlékek Orsz. Bizottsága kölesönözte. Legépebb közülük *Rosenau János* freskója a nagyszebeni székesegyház faláról (1445). A többi töredék — így a vajdahunyadi *ciklus* a gyűrűlegendával — művészileg keveset nyujt, mert hiszen a provinciális templomoktól mást mint provinciális festészetet alig várhatunk, de tanúságot tesz arról, hogy a középkori Erdélybe is eljutott és ott általános gyakorlatban állott a freskófestészet,

akárcsak a művészetekben előjáró országokban.

Az épületek berendezése, a bútor, csaknem teljesen hiányzik a kiállításról. Ennek oka nagyrészt éppen az erdélyiek konzervatívizmusában rejlik, mely kegyelettel őrizte meg a régi épületeket berendezéseikkel együtt, úgyhogy ezekből aránylag kevés vándorolt idegenbe. De meg bútorokat technikai okokból nehéz kiállítások céljaira kikölcsönözni, kivált a mai viszonyok mellett. Ezért csak néhány szerény példát lehetett bemutatni, azt is jobbára múzeumi gyűjteményeinkből.

Jellegzetes példája az erdélyi barokk-bútoroknak Bethlen Kata 1695. évvel datált kelengyeládája, a népies magyar ízléssel rokon festett faragásaival. Egy másik, nagyszebeni kelengyeláda szintén festéssel és aranyozással van tarkítva, rajta magyar viseletű férfi és nő képével. A bábsütőminták erőteljes ornamentikájára emlékeztet Teleki Mihály karosszékének faragása (1652), míg a furnirozott és berakással díszített szekrények és az egyszerű faragású ülőbútorok és asztalok a nyugaton elterjedt bútorformákat követik. Egy faragott kétajtós, fiókos lábaszekerényke homlokzatába Frank Bálint nagyszebeni királybíró arcképes és címeres érme van beillesztve, ugyanaz, mely aranyozva egy ékköves és zománcos násfába foglalva az ékszerek között is látható.

Erdély ékszerei és ötvösmunkái régől fogva megérdemelt hírnévnek örvendtek.

A középkor végével a nemesfémek művészi alakításában az elhaló gotika helyébe lépő két irány versengett: az olasz és a német renaissance. Az előbbi nálunk még Mátyás király honosította meg; legdíszesebben képviseli az esztergomi kálvária.¹ Cellini mester nyomdokain haladva a latin nemzetek hódoltak az olasz ízlésnek.

A német ötvösség stílusa eleinte szintén az olasz renaissance-ra támaszkodott, de a legkiválóbb német művészek egészen új, teljesen germán irányokat szabtak neki. Az ifj. Holbeinnak Hollar Venczel által metszett mintalapjai a német ötvösműhelyekben közkezen forogtak, épp így a Dürer iskolájából kikerült úgynevezett „Kleinmeister“-eknek, Altdorfernek, Aldegrevernek, a Beham-oknak, Virgil Solisnak mintarajzai is, melyeket azután Jamnitzer Venczel és Kristóf, Petzold és számtalan kiváló arany- és ezüstműves a saját invenciójával továbbfejlesztett, az egész világcacot elárasztva a német műhelyek keresett készítményeivel.

Erdélyben a német befolyás győzött. Az olasz kapcsolatok a törökök elnyomulásával megszakadtak, Francia- és Spanyolország úgy földrajzilag, mint politikai, gazdasági és kulturális tekintetben túlmesszire estek tőlük, míg ellenben Németországhoz a reformációval és a gazdasági élet vonatkozásával együtt még a faji különállásukat évszázadokon át háborítatlanul megőrizték, sőt Erdélyben nagy kiváltságokat élvező szász telepések rokon-érzése is közelebb hozta az iparosítást.

Erdélyben korán kifejlődött és békesen szervezkedhetett a városi élet, s ennek keretében a kézművesség és a hagyományos munkára szigorúan ügyelő céhrendszer. Az ötvösök, kik előírt vándorútjukon megfordultak a szakmájukban leghíresebb német városokban, Augsburgból, Nürnbergből, Strassburgból, Lipsceből magukkal hozták a német ízlést, a német előmintát. Amde saját hazájukban már megtalálták az ősköztől átvett, az otthoni életviszonyokban gyökerező sajátosságokat és technikai különlegességeket, melyekhez alkalmazkodniok kellett s melyek munkáiknak bizonyos nemzeti, helyi jelleget kölcsönöztek.

Megbízóik — a városi és egyházi hatóságoktól, a céhektől és a török portától eltekintve — túlnyomórészt

¹ L. „A Paris Atelier of Goldsmiths of about 1420”. By August L. Mayer. Apollo. N. 36. December 1927. 1sm. *Magyar Művészet* VI. évf. (1930) 239—240 old. Dr. Wolf Rózsi.

magyar főurak, fejedelmek és nemesi családok voltak. Ezt bizonyítja az erdélyi ötvösműveken bevéssett sok címer és felirat: az Apafi, Apor, Bánffy, Barcsay, Báthory, Bethlen, Bornemissa, Kornis, Rákóczi, Teleki és sok más erdélyi magyar család neve hitelesíti az ötvösművek eredetét. De még ahol az ilyen pedigree hiányzik is, a családi hagyományok tanuskodnak az apáról fiúra öröklött díszedények, buzogányok, kardok, övek, mentekötők, forgók és női ékszerek készítőjének magyar voltáról. A bőkezű magyar pártfogók nélkül aligha fejlődhetett volna az erdélyi ötvösség azzá, ami volt, de az is természetes, hogy magyar mecénásainak ízléséhez, kívánalmaihoz kellett alkalmazkodnia és a számukra készített díszedényekben, ékszerekben éppúgy magyarnak kellett lennie, mint ahogyan a szászok által viselt nehéz boglárokon, öveken, az ő vendégeiknek szánt „Willkomm“-serlegeken és kupákon németes ízlést fejtett ki.

Az erdélyi szász és a Magyar- vagy Németországból bevándorolt német ötvösmesterek mellett több magyar is űzte ott ezt a nemes mesterséget (*Kőműves Ferenc, Kassai Pál, Katona Mihály, Szakáll János, Szatmári, Erdődi és mások*).

Az erdélyi ötvösművek és ékszerek különlegessége elsősorban a zománcolt díszítésüknél szembeötlő. Az úgynevezett erdélyi zománc- és ezüstartályak felületére hálószerűen alkalmazott át-tört virágornamentika sokszínű emailfestéssel. Ilyen zománcdíszítést találunk — vegyesen a magyar sodrony-zománcal — az előbb említett ékszereken kívül nyergeken, buzogányokon, öveken, boglárokon (Heftel), gombokon, de meg kelyheken és világi díszedényeken is.

Az ivás és az azzal egybekötött sokféle szertartás elődeinknél tudvalevőleg fontos szerepet játszott. Ezért a világi dísztárgyak között az italok befogadására szolgáló edények, csobolyók, kupák, kancsók, serlegek, egybejáró és változatos díszű talpas poharak a

legszámosabbak. De kedvelték az aranyozott ezüsből készült, néha korallokkal, ékkövekkel, kagylókkal kombinált asztaldíszeket, trébelt és vésett, karélyos, hat- vagy nyolcszögletű tá-lakat és tányérokat is. Amellett, hogy az efféle dísztárgyak a terített asztal és a pohárszék ékességül szolgáltak és egyúttal jó pénzbefektetésnek is tekintettek, még a társadalmi életben elmaradhatatlannak ítélt ajándékozásokhoz is legszívesebben értékes ötvösműveket választottak. Nem volt lakodalom, öröm vagy gyászünnepe anélkül, hogy a rokonok, barátok, pártfogók ilyenekkel meg ne ajándékozták volna vendégeiket. A fejedelmek pedig, fel egészen a királyig, látogatásuk vagy deputációk fogadása alkalmával elvárták a szokásos emléktárgy átnyújtását.

A kiállítás néhány kiváló XV. századi ötvösmű mellett főleg a XVII. és XVIII. század mesterműveiben gazdag. Egyik legjelesebb erdélyi mesternek, a Lőcséről Nagyszébenbe származott Hann Sebestyénnek eddig ismeretes munkái közül nem kevesebb mint tizenhat darab látható a kiállításon. Mesterségének minden válfaját a legnagyobb ötletességgel és technikai tudással művelte, az egyszerű poharaktól és ékszertálcáktól, boglártól és gyömbértartótól a figurális trébelésű díszkupáig és dombormű-epitáfiumig; főleg pedig az állatalakokat ábrázoló asztaldíszei rendkívül kecsesek. Érdekesekek May Mihály brassói ötvösnek a XVIII. század első felében készített, a német előképektől elütő formájú, kiváló technikájú nyolcszögletes födeles poharai, egy fészülete és franciás ízlésű aranyozott kávéskannája. Fia, May György ugyancsak atyjának szabatos, előkelő stílusában dolgozott.

Hamisítatlan magyar ízlést mutatnak az erdélyi úrihímzések, a színes se-lyemmel, arany- és ezüstszállal ki-varrott vászon lepedőszélek, párnahajak, takarók. Az erdélyi hímzések talán csak annyiban különböznek a magyarországiaktól, hogy rajzuk még a késői barokk-korban is konzervatívabb, re-

naissance-osabb, gyakrabban alkalmaznak figurális motívumokat, emberi és állat-alakokat. De meg a török befolyás is gyakrabban érvényesül kompozíciójukban. Brandenburgi Katalin hímezett ruhája, hímezett dolmányok, nyeregtakarók, aranycsipkék s végül néhány kiválóan szép szőnyeg ad fogalmat az Erdélyben használatos szövetfélékről. Az erdélyinek nevezett, de Anatóliában készült kisméretű csomózott szőnyegek nem hiányozhattak a jó módú erdélyi házaknál és a hívők nagy előszeretettel adományozták őket a templomoknak, hol keleties színpompájukkal élénkítették az Isten házának komor falait. Csak egy van közöttük, mely Erdélyben készülhetett, t. i. az Iparművészeti Múzeum tulajdonában lévő 1723. évszámmal datált szőnyeg. Egy szintén kisázsiai eredetű usák szőnyeg stockholmi magántulajdonból került a kiállításra, és pedig azért, mert tulajdonosa a szőnyeg közepén látható püspöki címerben valamely erdélyi vagy magyar főpap jelvényeit vélte felismerhetni. A címer és a latin felírás megfejtésére irányuló kutatások eddig pozitív eredménnyel nem jártak.

A régi magyar könyvkötészetben Erdélynek, mint az első magyarországi könyvnyomdák színhelyének és a könyvkultusz ápolójának jelentős szerep jutott. Különösen a kolozsvári festett és aranyozott bőr- és hártyakötései jellegzetesek. Keleties motívumaikkal közel állanak a híressé vált debreceni kötésekhez, de ezeknél több filigrán-ornamentumot alkalmaznak s általában kevésbé népies jellegűek.

Az erdélyi érmek közül feltűnik Apafi Mihály 1683. évi hatalmas száltalléros aranya, melynek a M. Nem-

zeti Múzeum éremtárában őrzött egyetlen példányát galvano-másolatban mutathatjuk be. Érdekesek ugyancsak Apafinak félhold- és csillagalakú aranylapból vert dukátjai, Bethlen Gábor, Báthori Kristóf és Zsigmond, Rákóczi György, Barcsay Ákos és Brandenburgi Katalin pénzei is.

On- és fémtárgyak — ez utóbbiak között egy 1534-ből eredő kolozsvári ajtókopogtató, Báthori András címeres mozsara 1593-ból, — fegyverek, lőszerszámok, órák, szóval az iparművészet különféle ágaiból vett tárgyak egészítik ki a kiállítás anyagát, mely, ha számra nem is jelentékeny, de válogatott és jellegzetes darabokból áll. Ez elsősorban a magángyűjtemények és családi ereklyék szíves átengedésének köszönhető. Értékes kincseket kölcsönöztek a közgyűjtemények is, miért is köszönet illeti a M. Nemzeti és a Szépművészeti Múzeumot, az esztergomi Főszékesegyházi Kincstárat és Keresztény Múzeumot. Az Iparművészeti és a Ráth György-múzeumon, valamint a Műemlékek Orsz. Bizottságán kívül még a párizsi Cluny-múzeum is hozzájárult a kiállítás anyagának gazdagításához, viszonzásul a párizsi bizánci kiállításra a magyar múzeumok részéről kölcsönzött értékes tárgyakért.

A Művészeti Múzeumok Barátai Egyesületének kezdeményezéséből és támogatásával létrejött kiállítás rendezését az Iparművészeti Múzeum tisztviselői a náluk megszokott buzgalommal és szakértelemmel végezték, támogatva a lelkes amatőrök önzetlen fáradozásától. A katalógus szerkesztését Csányi Károly múzeumi igazgató vállalta, a szöveget Theisz Frigyes múzeumi őr fordította németre.

VÉGH GYULA

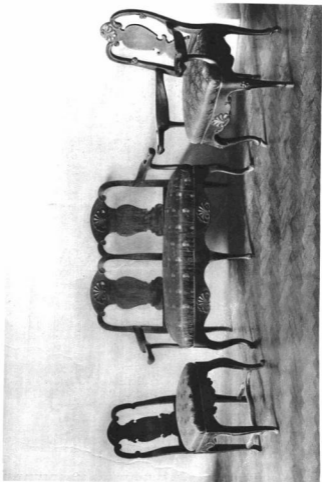
LADA. Fenyőfa, színesen festett és aranyozott díszítésekkel. Elöl fölökkben Lukrécia és a Szeretet allegóriáinak félalakjai, talapzatán magyar viseletű férfi és nő alakjával. Erdély XVII. sz. Az Orsz. M. Iparművészeti Múzeum tulajdona

KAROSSZEK. Bükkfa. Támbláján leveles és virágos faragott díszek között Teleki-címer, M. T. (Michael Teleki) betűk és 1652. évszám. Erdély Gróf Degenfeld Miklós tulajdona

DISZSEKRENY. Diófa. Erdély, XVII. sz.
Gróf Teleki János tulajdona

KANAPÉ, KAROSSZEK ÉS SZÉK. Bükfá, Erdély, XVIII. század közepe.
Az Orsz. M. Iparművészeti Múzeum tulajdona

ÍRÓSZEKRENY, DIÓFABORITÁSSAL, GAZDAG ARABESZKES JÁVOR- ÉS KÖRTEFABERAKÁSSAL
Nagyszében, XVIII. sz. első fele
Az Orsz. M. Iparművészeti Múzeum tulajdona

KÉTAJTOS RUHASZÉKRÉNY. Erdély, XVIII. sz. második fele
Orv. báró Bornemisza Gyuláné tulajdona

SERLEG (kettős serleg féle). Aranyozott ezüst, L. B. mesterjegy (Balkesch L.)
M. 19 cm. Nagyszécsen, XVI. sz.
Hirschler Henrik úr tulajdona

FEDELES SERLEG. Aranyozott ezüst
M. 29 cm. Erdély, XVII. sz.
Chorin Ferenc úr tulajdona

SERLEG. Aranyozott ezüst, M. 25,2 cm.
Erdély, XVII. sz. második fele
Magán tulajdon

FEDELES KUPA. Ezüst, rézben aranyozott
M. 24,5 cm. XVII. sz. második fele
Dr. Salamon Gézaé; ünnepi tulajdona

NAGY, FEDELES, TALPAS POHAR
Aranyozott ezüst. Fedélben Toldai Mátyás és
Vér Judit viaszt címere évszámmal. G. O. mesterjeggy
M. 32,5 cm. Erdély, 1672
Dr. Salamon Gézaé; ünnepi tulajdona

I. RAKOCZI GYÖRGY NAGY KUPAJA
Aranyozott ezüst. M. 28,5 cm. Erdély,
XVII. sz. első fele
A Magyar Nemzeti Múzeum tulajdona

FEDELES DISZKUPA. Ezüst, részben arannyal
ÉH31 vésett Blinffy-Wesselyi címere és 1712. évszám
M. H. mesterjegye. M. 36 cm. Brassó
Magánulajdon

CSOBOLYO. Ezüst, részben arannyal
Tetején vésett rajzban Teléki Mihály és Vár Judit címere
M. 24 cm. Nagyszombat, 1687
Magánulajdon

NYOLCSZÖGŰ DISZTANYÉR

Aranyozott ezüst. Középső vésett levélkoszoróban
Barcsay Akon erdélyi fejedelemségre címere
Átm. 26 cm. Erdély, XVII. sz. közepe
Magántulajdon

TELEKI MIHÁLY IS VÉR JUDIT DISZTANYÉRA

Aranyozott ezüst. Középső szegszettek címere bevéste
Átm. 24,5 cm. Erdély, 1672
Magántulajdon

BETHLEN KATA DISZTANYÉRA

Ezüst. Átm. 24,5 cm. Erdély, XVII. sz. második fele
Az Orsz. M. Iparművészeti Múzeum tulajdona